

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK VE TÜRK DÜNYASI VİZYONU MUSTAFA KEMAL ATATURK AND HIS VISION OF THE TURKIC WORLD

Taner GÜR,

Dr., Tarih ABD./ Bağımsız Araştırmacı, Kayseri-Türkiye /fatihtaner44@gmail.com /

ORCID ID: 0000-0002-0424-9642

Özet

Geçmişten günümüze “Orta Asya-Türkistan” olarak adlandırılan coğrafya, taşıdığı ortak kültür-medeniyet ve etnolojik açıdan kaynaklarda her zaman ilk Türk illeri olarak görülmüş ve bu bölgeye ayrı bir önem atfedilmiştir. Tarihi ve stratejik derinliği olan bu coğrafya Atatürk’ün de bilinçaltında daima yerini korumuş ve bu kadim topraklar için adım adım makul-mantıklı politikalar izlemiştir. O, Anadolu Türkleri ile Türk dünyası arasındaki manevi bağların her zaman sağlam olmasına ve unutturulmaması gerektiğine inanıyordu. Bu öğelerin başında gelen milli kültür ise esasında ortak bir tarih bilinci ile dil tezlerinin yayılarak geliştirilmesi demektir. Atatürk bu alanlarda yapılacak çalışmalar için iki ana unsura özellikle dikkat çekmiş; birincisi öncelikle Anadolu dâhilinde milli bir şuurun benimsenmesi, ikincisi de dış Türkler ile dil-kültür birliğinin sağlanmasıdır. Türk Dünyası birlik fikirlerinin temeli esasında Atatürk’ten önce de bazı önemli Türk aydınları tarafından dile getirilmişti. Bu birlik fikri bilhassa İkinci Meşrutiyet (1908) ile başlamış ve Balkan Savaşlarında vücut bularak o günden bugüne büyüyerek yeni oluşumlara kapı açmıştır. Konjonktür gereği öncelikle dış Türkler ile kültürel bir bağ kurmayı uygun gören Mustafa Kemal, nitekim bu vizyonel düşüncesinin somut getirisini Kurtuluş Savaşında görmüştür. Yani Bolşevikler ile diplomatik bağları koparmadan hem o bölgeden hem de Türk dünyasından maddi-manevi destek almayı başarmıştır. Bu manada Atatürk, Türk birliği fikrini zamana yayarak dönemin koşullarına göre hareket etmiş, özellikle ortak dil-tarih ve kültür alanındaki çalışmalar ile kaybolmaya yüz tutmuş bağların tekrar canlanması için çaba sarf etmiştir. Bu makalede Atatürk’ün Türk dünyasının siyasi ve kültürel birliğine bakışı ile geleceğe dair altyapısını oluşturmaya çalıştığı projelerin içeriği taranan literatür ve arşiv verileri ışığında genel bir çerçevede incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Sovyet-Rusya, Orta Asya-Türkistan, Atatürk, Türk Birliği.

38

Abstract

The geography, which has been called "Central Asia/Turkestan" from past to present, has always been seen as the first Turkish provinces in the sources in terms of common culture, civilization and ethnology, and a special importance has been attributed to this region. This geography, which has a historical and strategic depth, has always preserved its place in Atatürk's subconscious, and he followed reasonable-logical policies step by step for these ancient lands. He believed that the spiritual ties between Anatolian Turks and the Turkish world should always be strong and should not be forgotten. National culture, which is at the forefront of these items, essentially meant the development of language theses with a common historical consciousness. Atatürk drew particular attention to two main factors for the work to be done in these areas; the first is the adoption of a national consciousness within Anatolia, and the second is the establishment of language-culture unity with the outside Turks. The basis of the ideas of unity of the Turkish World was actually expressed by some important Turkish intellectuals before Atatürk. This idea of unity especially started with the Second Constitutional Monarchy (1908), and by being embodied in the Balkan Wars, it has grown since then and opened the door to new formations. Mustafa Kemal, who considered it appropriate to establish a cultural bond with foreign Turks due to the conjuncture, saw the concrete return of this visionary thought in the War of Independence. In other words, without breaking diplomatic ties with the Bolsheviks, he was able to receive financial and moral support both from that region and from the Turkish world. In this sense, Atatürk spread the idea of Turkish unity over time and acted according to the conditions of the period, and made efforts to revive the ties that were on the verge of being lost, especially with the studies in the field of common language, history and culture. In this study, Atatürk's view of the political and cultural unity of the Turkish world and the content of the projects he tried to create the infrastructure for the future will be discussed in a general framework in the light of the data in **the scanned literature and archives.**

Keywords: Soviet-Russia, Central Asia-Turkestan, Atatürk. Turkish Union

Giriş

Atatürk, Türk Dünyası ile siyasi, sosyal, kültürel ilişkilerde son derece planlı ve programlı bir bakış açısı ile hareket etmiş ve bu doğrultuda Orta Asya da ki soydaşlarımız ile ilişkilerin o dönemin ayakları üzerinde durabilen tek Bağımsız Türk-İslam Devleti olan Türkiye'ye zarar vermeyecek bir şekilde zamana yayarak yürütülmesine önem vermiştir.

Türk Ordusu'nun başkomutanı olarak kurtuluş savaşını yöneten Atatürk için o yıllar en zor dönemler olmuştur. Ülke I. Dünya Savaşında mağlup edilmiş, halk uzun yıllardır cepheden cepheye koşmuş ve adeta savaşın bütün olumsuz ağırlıkları omuzlarında kalmış gibiydi. Pek iç acıcı olmayan bu şartlar içinde halk, buna rağmen hem yaşam mücadelesi verecek hem de bağımsızlık yolunda yılmadan tekrar cepheden cepheye koşmak için gün sayacaktı. İşte böyle bir ortamda Atatürk Misak-ı Milli sınırlarımızı belirlerken hem askeri hem de politik dehasını ortaya koymuştur.

Çizilen sınırlar sadece Anadolu'yu alakadar eden bir strateji değil aynı zamanda Türkistan coğrafyasındaki Türk-İslam devlet ve topluluklarını da göz önünde bulundurularak çizilmişti. Bu anlamda M. K. Paşa, Orta Asya'nın kapısı dediği Azerbaycan'a ayrı bir önem atfetmiştir. Doğu bölgesinde Ermeni zulmüne karşı başarılı bir harekât yürütmüş olan K. Karabekir Paşa'ya gönderdiği gizli bir emirde yapılacak görüşmelerde Azerbaycan'ın çıkarlarının daima gözetilmesini istemiştir. Atatürk ve TBMM için Azerbaycan; Doğu Türkleri (Türkistan Türkleri) ile Türkiye arasında bir köprü konumunda idi. (T.C. Kültür Bakanlığı, 1981, ss. 9–11) Mustafa Kemal Paşa tüm bu stratejilerin altyapısını oluşturmak için derin araştırmalar ve okumalar yaparak mantıklı çıkarımlara gitmiştir. Bu hususta şahsi kütüphanesinde bulunup okuduğu 5 bine yakın kitaplardan aldığı notlar ile incelediği yerli-yabancı siyaset ve bilim insanları O'nun fikir dünyasını zenginleştirmiştir. Bu durum da O'nun sadece bir askeri deha olmadığı aynı zamanda bilim ve kültür insanı olduğunu da açıkça göstermektedir. Bu okumalara örnek olarak bilhassa Türk tarihi ve dili açısından büyük önem arz eden, Göktürk dönemine ait Orhun Abidelerini ve Kaşgarlı Mahmut'un yazdığı "Divan-ü Lügati't-Türk" eserlerini okuyarak önemli gördüğü bazı bölümlerin altını çizmesi, V.W. Radloff'un 4 ciltlik "Türk Lehçeleri Sözlüğü" ile Yakutistan'dan getirttiği ciltlerce "Yakutça Sözlüğünü" incelemesi, yine Hun, Moğol ve Tatarların genel tarihini araştırıp bu temel kaynak eserlerden notlar alması onun metodoloji ve ilmi yöndeki derin hassasiyetini de bize göstermiş olmaktadır. (Dilaçar, 1963, ss. 71–72)

Atatürk'ün Ortak Türk Tarihi Dünyası Tasavvuru

Türk tarihinin teferruatlı bir şekilde araştırılıp en eski çağlardan bu yana ortaya çıkarılma arzusunda Atatürk'ün iki temel amacının olduğu söylenebilir; birincisi, batı tezlerine karşı Türk soylu halkların kültür ve medeniyet âlemine yaptığı katkılar, ikincisi de, tarihi kaynakların tozlu raflarında saklı kalmış değerli ilmi şahsiyetlerin insanlığa olan hizmetlerini gün yüzüne çıkarmaktı. Böylece dünya devletleri Türklerin şanlı bir tarihinin olduğunu kanıtları ile görececek ve gelecek kuşaklardaki Türk gençleri de bu şanlı tarih bilinci ile yetiştirilecek, buradan aldıkları ilham ile de ortak kültür-medeniyetimizi daha ileri bir noktaya taşıyacak olacaktı.

Bu tasavvurların bazı verileri olarak Kurtuluş Savaşı esnasındaki destansı mücadelede Türk dünyasından Anadolu'ya gelen maddi-manevi destekler olmuştur. Bu noktadan hareketle milli birlik şuuru o dönem için tüm Türk dünyasında büyük bir umut ve yankı oluşturmuştur.

Atatürk, kültürel alandaki çalışmalarını yaparken dönemin uluslararası ilişkilerini, ülkenin mevcut durumu, sosyolojik ve siyasi yapısını da göz önünde tutmuştur. Bunun en belirgin örneği, kurtuluş Savaşı'nın sıcak ateşi içinde (1920) ortak düşman olan İngilizlere karşı Bolşevik Rusya ile bir ittifak kurmak amacıyla Bekir Sami Bey ve heyetinin Moskova'ya gönderilmesiydi. Gönderilen heyet, istenilen sonuçları alamayınca, Mustafa Kemal Paşa'nın girişimiyle TBMM Hükümeti Ali Fuat Paşa'yı (Cebesoy) olağanüstü yetkilerle elçi olarak başka bir heyetle Moskova'ya gönderdi. Bu heyetteki üyelerden biri de İsmail Suphi Bey olmuştur. İsmail Bey, çeşitli görüşmeler yaptıktan sonra Moskova' dan "Türk Eli" denilen Orta Asya bölgesine gönderilmiştir.(Mango, 2000, s. 280)

1921 yılında Buhara'ya varan İsmail Suphi'nin bir görevi de; Atatürk'ün talimatları doğrultusunda "*Türkistan Milli Birliğinin*" oluşturulması için bölgedeki Türk boyları arasında arabuluculuk yaparak onları ortak payda da buluşturmak üzere somut adımlar atmaktı.(Saray, 1995, s. 3)

Karşılıklı bu görüşmelere örnek olarak, Anadolu da Kurtuluş Savaşı devam ederken sırasıyla, Azerbaycan, Afganistan, Rusya ve Buhara Cumhuriyet (Özbekistan) elçileri mevcut yönetimleri tarafından Türkiye'ye destek için gönderilmişlerdir. Mustafa Kemal bu görüşmelerle ilgili Ocak 1921'de Büyük Millet Meclisi'ne şu şekilde bilgi vermişti:

"Muhterem arkadaşlar! Türkistanlı kardeşlerimiz Sakarya Zaferi münasebetiyle bize 3 kılıç ve bir de Kur'an-ı Kerim göndermişlerdir. Türk milleti adına kendilerine teşekkür ederim. Bu mukaddes

kitabı Türk milletine hediye ediyorum. Getirilen bu üç kılıçtan birini ben aldım. İkincisini Batı cephesi kumandanı olarak İsmet Paşa'ya verdim. Üçüncüsünü de İzmir fatihine saklıyorum. Bu kılıç İzmir'e giren kumandanın beline takılacaktır.”(Saray, 1995, s. 5) (Şapolyo, 1965, s. 86)

Buhara dan getirilen Kur'an Hacı Bayram Camii'ne verilmişti, şimdi ise TBMM Kütüphanesinde saklanmaktadır. Timur'a ait olan kılıçlardan iki adedini Atatürk ve İsmet Paşa, 26 Ağustos 1922 yılında “Ya istiklal ya ölüm” parolası ile yapılacak olan Büyük Taarruz hazırlıklarında giydikleri askeri üniformalarının üzerine takarak resim çekmişlerdir.

Atatürk, İzmir uğruna Selçukluların, büyük Türk denizcisi Çakabey'in, Umur Bey'in, Timur'un, Aydın Oğullarının, akabinde Osmanlı'nın verdiği mücadeleleri hatırlamış olacak ki bu güzel şehrin bir an evvel tekrar Türk yurduna dâhil edilmesi adına bu kutsal kılıcı İzmir'e ilk girecek Türk komutana hediye ederek O'nu daha fazla teşvik etme ve onore etme gayesinin olduğu anlaşılmaktadır. Gerçekten de bahsi geçen büyük Türk Komutanı Timur'un üçüncü kılıcını, İzmir'e giren ilk atlı birliklerin başındaki subay olan Yüzbaşı Şerafettin Bey'e bizzat kendisi vermiştir. (Arı, 2011)

Bu olaya bakıldığında birkaç açıdan değerlendirmek mümkündür. Öncelikle Mustafa Kemal'in öngörülerindeki doğruluk payı, İkincisi; ülkenin kurtuluşu için koyduğu hedeflere varmadaki başarısı ve kendine olan özgüveni net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bu süreçte memleketin içinde bulunduğu duruma bakıldığında, sosyo-ekonomik yapısı çökmüş, üretim imkânları hem teknolojik hem de kalifiye personel açısından yok denecek kadar azalmış ve dört bir yanın emperyalizm çemberi ile sarılmış durumdadır. Bu olumsuz gözüken tabloya rağmen M. Kemal, bir dönemin güneş batmayan imparatorluğu olarak adlandırılan İngiltere desteğini alan Yunan işgalindeki İzmir'i tekrar ele geçirmeyi ve tüm yurdu kurtarmayı, zihinlerde bir hayal olmaktan çıkarıp Türk halkının bilinçaltına başarabileceği bir hedef olarak koymayı başarmıştır. Böylece Anadolu da bağımsız bir Türk Devleti'ni kurduktan sonra, Orta Asya dâhil bir gün kurulacak olan Türk Birliğinin hayali değil ve istenildiğinde bunun başarılabilceğinin mesajlarını da bu coğrafyadaki Türk soylu halklara vermiş olacaktı.

Türk dünyası birliği adına taşıdığı fikir, eylem ve takip ettiği politikalardan Mustafa Kemal, Kurtuluş Savaşı öncesi ve sonraki yıllarında da vazgeçmemiş ve özellikle Anadolu ile Türk dünyasının bağlantı kapısı olarak gördüğü Azerbaycan üzerine ayrı bir önem göstermiştir.(Saray, 1995, s. 11)(Şimşir, 1993, s. 397)

Rusya da 1917 Bolşevik rejiminin getirdiği geçici özgürlük ortamında Türkistan coğrafyasındaki Türkler de bağımsızlıklarının peşine düştüler. Bu yıllarda Kafkasya istikbalinde söz sahibi önemli isimlerden biri olan Sultan Galiyev, Bolşevik liderler Lenin ve Stalin ile birlikte “Rusya Milletleri Hakları Beyannamesini” imzaladı. Beyannameye göre, Halklar istedikleri zaman bağımsızlık için kendi gelecekleri hakkında özgürce karar verebilecekti. Bu dönem Bolşevikler içinde buldukları kötü şartlar nedeniyle ayrıca Türk toplulukları ile mücadeleye girmekten kaçınmış, bunun sadece kâğıt üzerinde yatıştırıcı ve göz boyayıcı bir politika olduğu daha sonra anlaşılacaktı. Nitekim Şubat 1919 yılında toplanan Moskova Kongresinde Başkurt Türklerinin temsilcisi ünlü tarihçi Zeki Velidi Togan: “Biz Kızıl Ordu ve komünistlerin gölgesinde değil, istikbale yönelik bir muhtariyet istiyoruz” deyince, Lenin; Bolşeviklerin gerçek politikasını ve yüzünü göstermiş: “Velidov! Gayretiniz boşunadır, zira Rus Komünistlerin üzerindeki kızıl tabakayı kazarsanız altından kapkara bir Rus milliyetçiliği çıkar” demişti.(Gömeç, 1999, s. 39,145) (Doğaner, 2019, ss. 1065–1072)

Zamanla Rusların artan siyasi-askeri baskılarına rağmen, başkenti “Gence” olan Azerbaycan Cumhuriyeti Mehmet Emin Resulzade önderliğinde 1918 yılında kurulmuştu. Rusların tepkisine karşılık “*Bir kere yükselen bayrak bir daha inmez*” diyen Resulzade, bağımsızlık hususunda Türkiye den hemen yardım talep etti. Zaten daha öncesinde İsmail Enver Paşa’nın kardeşi olan Nuri (Killigil) Paşa, Kafkasya İslam Orduları Komutanı olarak Ruslara karşı bu bölgedeydi. Atatürk de gerekli yardımın yapılması için Kazım Karabekir’e talimatlar verdi. Türkiye, Azerbaycan Cumhuriyeti’ni resmi olarak hemen tanıdı. Kazım Karabekir Eylül 1918’de Nuri ve Mürsel Paşaların komutasına 400 Türk Subay ve 10 bin asker vererek Bakü’yü Ruslar dan temizletti. Bu mücadele esnasında otuz Türk subay ve bin civarı askerimiz şehit oldu. İşgalden kurtarılan bu bölgedeki Türk askerleri ancak kısa bir süre sonra Mondros Mütarekesindeki (30 Ekim 1918) 11. madde gereği fiziken geri çekilmek zorunda kaldı. Atatürk Azerbaycan’ı daha sonra da bağımsızlık yolunda yalnız bırakmamış, 1920 yılında Bakü de yapılan Doğu Halkları Kurultayına Türk temsilci göndermiş ve Kazım Karabekir’e verdiği mesajlarda, Hudut meseleleri ve Karabağ konusunda her zaman Azerbaycan menfaatlerinin göz önüne alınmasını istemiştir.

Atatürk, yine başka bir tartışma üzerine “Ortak Türk Yurdu” hususundaki fikirlerini şöyle belirtmiştir:

“Türk milleti Asya'nın garbında (batısında) ve Avrupa'nın şarkında (doğuda) olmak üzere kara ve deniz sınırlarıyla ayırt edilmiş, dünyaca tanınmış, büyük bir yurttan yaşar. Onun adına "Türk Eli" derler. Türk yurdu daha çok büyüktür. Yakın-uzak zamanlar düşünülürse Türk'e yurtluk etmemiş bir kıta yoktur. Bütün dünyada, Asya, Avrupa ve Afrika Türk atalarına yurt olmuştur. Bu hakikatler eski ve hususiyetle yeni tarih vesikalarıyla (belgeleriyle) malumdur. Lakin bugünkü Türk milleti, varlığı için bugünkü yurdundan memnundur. Çünkü Türk, devrin ve şanlı geçmişin, büyük kudretli atalarının mukaddes miraslarını bu yurttan da muhafaza edebileceğinden, o mirasları, şimdiye kadar olduğundan çok daha fazla zenginleştireceğinden emindir”.(Gömeç, 1999, s. 41)(www.tdpkrizleri.org., 2018).

“Türk Birliği'nin bir gün hakikat (gerçek) olacağına inancım vardır. Ben görmesem bile gözlerimi dünyaya onun rüyaları içinde kapatacağım. Türk Birliği'ne inanıyorum. Yarının tarihi, yeni fasıllarını Türk Birliği ile açacak, dünya sükununu (huzuru) bu fasıllar içinde bulacaktır. Türklüğün varlığı bu köhne âleme yeni ufuklar açacak, güneş ne demek, ufuk ne demek o zaman görülecek.”(Bozdağ, 2009, s. 138)

Bu düşünceler kapsamında cumhuriyetle birlikte Türk milletinin hızlıca kalkınabileceği yeni bir toplumsal eğitim sistemi ve buna bağlı olarak yeni bir sosyo-ekonomik sistemin kurulması kaçınılmaz olmuştur. İşte bu doğrultuda Atatürk'ün hayata geçirmek istediği eğitim-öğretim programına dikkatlice bakıldığında sadece Anadolu Türklüğü için değil, gelecekte bütün Türk soylu halklar arasında bir dil-kültür birliği oluşturma düşüncesi de açıkça görülebilecektir. Bu faaliyetlerin somut örneği olarak daha öncesinde Türk Ocaklarının genel başkanlığını yapmış olan Hamdullah Suphi (Tanrıöver) 1930'lu yılların başında, Gazi Paşa tarafından Romanya'ya Türk Büyükelçisi olarak atanır. Tanrıöver, görevi ile ilgili aldığı direktifler üzerine Romanya da bulunan Gagavuz Türklerinin tüm köy-kasabalarını gezer ve kardeş elini uzatarak onlara Türk Büyükelçiliğin kapılarını sonuna kadar açar. İlk başta eğitim almak üzere Türkiye'ye gönderdiği 40 Gagavuz Türkü öğrenci sayısı zamanla 200'ü aşmıştır. Gagavuz bölgesinden gelen öğrencilerin bir kısmı daha sonra Romanya'ya geri dönmüş, bir kısmı ise Türkiye de kalmayı tercih etmişlerdir. Her iki grup da buldukları ülkede ortak dil-kültür alanında hizmet etmeye başlamışlardır. Ayrıca, Romanya da bulunan bu soydaşlarımızın eğitimi için yine Türkiye den 80 ilkokul öğretmeni daha o bölgeye gönderilmiştir. Rusça ve Romence'yi iyi bilen bu öğretmenler, II. Dünya Savaşı'na kadar bu coğrafyada çalışmaya devam etmişlerdir. Daha sonra Sovyetler Birliği'nin bölgeyi işgali üzerine bir nevi “Türk Ajansı” olarak görülmüşler ve 25 yıl cezaya

çarpıtılarak Stalin tarafından Sibiryaya sürgün edilmişlerdir. Stalin'in ölümünden sonra Sovyet lider Kruşçev'in çıkardığı bir afa serbest kalan öğretmenlerden biri olan Ali Kantarelli, Romanya'ya geri dönerek üç çocuk sahibi olan dul bir Gagavuz Türk kadını ile evlenir ve hayatının sonuna kadar öğretmen olarak burada çalışmaya devam eder.

Günümüzde Gagavuz Türklerinin kullandıkları lehçe, Türkiye'deki Türkçe ağız ve lehçesine daha yakın olduğundan bölgeye giden ilim insanları da rahat uyum sağlamışlardır.(<http://www.turkdunyasibirlik.org/ataturk-ve-turk-dunyasinda-birlik-dusuncesi>, 2018)(Karagür, 2004, s. 323) Yine Atatürk'ün ortak Türk Tarihi görüşleri üzerine yaptığı araştırmaların bir örneği de Aztek ve Maya kültür (Mu Uygarlığı) kökenlerinin incelenmesi için 1935-1937 yılları arasında Meksika'ya maslahatgüzar olarak gönderilen Tahsin Bey'in faaliyetlerinde görülmektedir. Tahsin Bey (Mayatepek), araştırmaları neticesinde üç ciltlik bir rapor hazırlayıp görev dönüşü Atatürk'e takdim etmiştir. Bu nedenle Atatürk, Maya kültüründen gelen "Maya " ile tepe anlamındaki "Tepek" kelimesinden oluşan "Mayatepek" soyadını ona vererek bir şekilde onore etmiştir.(Meydan, 2006, s. 10,32)(https://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/MECLIS%20BULTENI/2469_2008_0000_0148_0000/0044.pdf, 2019). Genç Türkiye Cumhuriyeti ve önderi konumundaki Atatürk, bilhassa o dönemler için esaret altında kalan Türk soylu halklar ve İslam dünyası için adeta rol model durumundadır. Nitekim Doğu Türkistan'ın bağımsızlık mücadelesini yürüten delegelerden Doktor Mustafa Ali Bey'in Berlin'de yayımlanan "Milli Yol" gazetesindeki (Mayıs 1934) mülakatı, hem Doğu Türkistan, hem de Türkiye'nin tutumu hakkında mühim bilgiler içermektedir. Mustafa Ali Bey, Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti'nin Türkiye'den olan beklentisini şöyle açıklamıştır:

"Şarkî Türkistan'ın bütün ümidi Gazi (Atatürk) Türkiye'sindedir. Bugünün siyasi şartları ne olursa olsun, Türkiye'nin bizim istiklal mücadelemize karşı lakayt (ilgisiz) olmadığını, mevcut alakanın hayırseverlikle müzaheret (destek) devrine geçeceğini ümit ediyoruz"...(Çelebi, 2019, s. 100)

Yine Atatürk'ün bütün Türk coğrafyası ile ilgilendiği ve o doğrultuda faaliyetlerine devam ettiğini gösteren bir başka demeci:

"Türk milleti kurtuluş savaşından beri, hatta bu savaşa atılırken bile mahkûm (esir)milletlerin hürriyet ve bağımsızlık davalarıyla ilgilenmeyi, o davalara yardım etmeyi benimsemiştir. Böyle olunca kendi soydaşlarının hürriyet ve bağımsızlıklarına kayıtsız davranması elbette uygun

görülemes. Fakat milliyet davası şuuruz ve ölçüsüz bir dava şeklinde mütalaa ve müdafaa edilmemelidir. Milliyet davası siyasi bir mücadele konusu olmadan önce şuurulu bir ülkü (hedef) meselesidir. Şuurulu ülkü demek, müspet ilme, ilmi usullere dayandırılmış bir hedef ve gaye demektir. O halde propagandalarda müspet usullere müracaat etmek şarttır. Hareketlerin imkân sınırları ve sıraları mutlaka hesaba katılmalıdır. Türkiye dışında kalmış olan Türkler, ilkin kültür meseleleriyle ilgilenmelidirler. Nitekim biz Türklük davasını böyle bir müspet ölçüde ele almış bulunuyoruz. Büyük Türk tarihine, Türk dilinin kaynaklarına, zengin lehçelerine, eski Türk eserlerine önem veriyoruz. Baykal ötesindeki Yakut Türklerinin dil ve kültürlerini bile ihmal etmiyoruz. (12 Mayıs 1926). ”(Hakan, 2011)(Akçura, 2015, s. 40)

Atatürk’e göre ortak kültür birliğine gidecek en etkili yolun öncelikle milli duygu ile dil arasındaki güçlü bağın oluşturulmasıydı. Dildeki zenginliğin ortaya çıkarılması, milli duygunun da gelişmesine doğrudan bir etkendir. Bu hususta Atatürk’ün üzerinde durduğu “Güneş Dil Teorisi” Viyanalı dil bilimci F. Kvergie’in yaptığı çalışmaların bir nüshasını Atatürk’e göndermesi ile ortaya çıkmıştı. Teoriye göre, dillerin çıkış noktası Türkistan (Orta Asya) olup burada kullanılan dil de Akdeniz ve çevresindeki dillere kaynaklık yapmıştır. Teori üniversitelere ders olarak konmuş ve 1936’da yapılan ikinci Türk Dil Kurultayı’nda üzerinde fazlaca durulmuştu. Ancak Atatürk’ün vefatı ile bu teori araştırılmaktan çıkarılmış ve akabinde eğitim müfredatından kaldırılmıştır.(ATESE, 2011, s. 7). Nitekim 1933’te Sümerbank ve 1935’te kurulmuş olan Etibank isimlerinin tesadüfen konmadığı, bu adların bizzat Atatürk tarafından verilerek, aslında Anadolu’daki uygarlığın temeli ve ilk yerlileri Orta Asya dan gelen Türk kökenli Hitit ve Sümer uygarlıklarının olduğuna bilimsel araştırmalarla atıfta bulunmak istemesiydi. Yine bu dönem basılan kâğıt para ve milli kuruluş olan Türk Petrol Ofisi’nin amblemi olarak Türklerin Ergenekon’dan çıkışını simgeleyen “Bozkurt” figürünün kullanılması, esasen genel Türk Tarihinin nerelere dayandığını gösteren diğer unsurlardan biriydi.(Köstüklü, 2006, s. 437)(Harold. C. Armstrong, 2021, s. 48)

Yine Türk Dili ile derinlerdeki saklı kültürümüzün sonraki kuşaklara geliştirilerek aktarılması hususu da Atatürk’ün bu düşüncelerinin temelinde yerini almaktadır.(Kafesoğlu, 1997, s. 48) Bu kapsamda 1931’de Türk Tarih Kurumu ve 1932 yılında da Türk Dil Kurumu’nun (TDK) temellerini atması, mirasından Türk Tarih Kurumu’na (TTK) pay ayırması ve 1937’de araştırmalar yapıp halka aktaracak olan “Belleten” dergisini yayına koyması, O’nun bu alana

verdiği önemi net olarak göstermektedir. Sovyetlerin 1926 yılında Latin alfabesine geçişinden yaklaşık iki yıl sonra 1 Kasım 1928 de Türkiye de Latin alfabesine geçmiş, böylece Türk dünyası coğrafyasındaki halkların kullanabileceği ortak bir dil ve alfabe ortaya çıkmıştı. Bu durumun farkına varan Sovyetler, daha sonra Latin alfabesinden vazgeçerek tekrar Kiril alfabesine geçtiler. Zaten Çarlık döneminde ünlü stratejist “İlminsky” Türk Devletleri ve boyları arasındaki birlik şuurunu kopartmak adına her Türk topluluğuna ayrı bir alfabe projesini uygulamaya koydurmuştu.(Gömeç, 1999, s. 232)(Resulzade, 2018, s. 79). Bütün bu dil-kültür asimilasyonlarına rağmen Anadolu ve Türkistan arasında kopmayan ruh ile ikili münasebetler, ayrıca üzerinde durulması gereken en önemli hususlar olmaktadır.

Atatürk’ün Türk dünyası üzerine olan fikir ve eylemlerine yine dönecek olursak; 29 Ekim 1933’te Ziraat Bankası’nın Lokali’nde Cumhuriyetin 10. yıl kutlamalarına katılan Gazi Paşa ve beraberindeki heyet alkışlar eşliğinde karşılanmışlardır. Atatürk halkla iç içe olmayı ve onların sorularını cevaplamayı sevdiği için hemen bir masa oluşturur. Soru sormak için gelen kişilerden biri de Cumhuriyet eğitiminin yetiştirdiği 25 yaşlarındaki Zeki isimli genç bir doktordur. Doktor Zeki’nin “devletin uzun vadeli ülküsü” hakkında sorduğu soruya cevaben Atatürk yanına davet ettiği doktora özel olarak:

“-Arkamdaki haritayı görüyor musun?

-Evet paşam.

-O haritada Türkiye’nin üstüne abanmış bir blok var, onu da görüyor musun?

-Evet, görüyorum Paşa Hazretleri.

-Hah. İşte o ağırlık benim omuzlarımın üstündedir. Omuzlarımın üstünde olduğu için, ben konuşamam! düşün bir kere.. Osmanlı İmparatorluğu ne oldu? Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ne oldu? daha dün bunlar vardılar.. Dünyaya hükmediyorlardı! Avrupa’yı ürküten Almanya dan bugün ne kaldı?.. Demek hiçbir şey sür-git değildir! Bugün ölümsüz gibi görünen nice güçlerden, ileride belki pek az bir şey kalacaktır. Devletler ve Milletler, bu idrakin içinde olmalıdırlar. Bugün Sovyet Rusya dostumuzdur, komşumuzdur, müttefikimizdir. Devlet olarak bu dostluğa ihtiyacımız var! Ama yarın ne olacağını kimse kestiremez. Tıpkı Osmanlı İmparatorluğu gibi, tıpkı Avusturya-Macaristan İmparatorluğu gibi parçalanabilir! Bugün elinde sınıksız tuttuğu milletler, avuçlarından sıyrılabilirler... Dünya yeni bir dengeye ulaşabilir! İşte o zaman Türkiye, ne yapacağını bilmelidir! Bizim bu dostumuzun yönetiminde dili bir, inancı bir, özü bir

kardeşlerimiz vardır. Onları arkalamaya hazır olmalıyız! “Hazır olmak” yalnız o günü susup beklemek değildir, hazırlanmak lazımdır. Milletler, buna nasıl hazırlanırlar? Manevi köprülerini sağlam tutarak! Dil bir köprüdür, inanç bir köprüdür, tarih bir köprüdür! Bugün biz, bu toplumlardan dil bakımından, gelenek, görenek, tarih bakımından ayrılmış, çok uzağa düşmüşüz! Bizim bulunduğumuz yer mi doğru, onlarınki mi? Bunun hesabını yapmakta fayda yoktur! Onların bize yaklaşmasını bekleyemeyiz; Bizim, onlara yaklaşmamız gerekli.. tarih bağı kurmamız lazım.. folklor bağı kurmamız lazım.. dil bağı kurmamız lazım..”(Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 2006, s. 127)(Börklü, 1999, s. 1)

Bu kapsamda Atatürk, Türk tarihini sadece Osmanlı dan başlatan eğitim anlayışına karşı farklı bir tez öne sürmüş, geçmiş milli tarihimizin büyüklüğünü ve Türklerin tarihi kökenlerinin kadim Türkistan’a (Orta Asya) dayandığını özellikle gençlere temel dayanakları ile öğretilmesi hususunu öğretmenlerin dikkatine sunmuştur. Türk tarihinin ve öz kültürünün temel kaynakları hakkında meclisteki bir konuşmasında şunları ifade etmişti:

“Efendiler, bu Dünya’yı beşeriyette en az yüz milyonu aşkın nüfustan oluşan bir Türk milleti vardır ve bu milletin Dünya üzerinde kapladığı alan oranında tarih alanında da bir derinliği (geçmişi) vardır. En bariz (net) ve en maddi tarih delillerine istinaden diyebiliriz ki, Türkler on beş asır önce Asya’nın göbeğinde muazzam devletler teşkil etmiş ve insanlığın her türlü kabiliyetinin görüldüğü alanlar olmuştur. Sefirlerini (elçilerini) Çin’e gönderen ve Bizans’ın sefirlerini kabul eden bir Türk devleti, ecdadımız olan Türk milletinin teşkil ettiği bir devlettir.”(Saray, 2022, s. 212)

Sözleri ile esasında dünya üzerinde geniş bir coğrafi alanı kaplayan genel Türk kültür ve medeniyetinin bu soylu halkları ortak paydada buluşturacak gelecek nesillere rehber olacak vizyon ve misyonun çerçevesini çizmekteydi.

Sonuç

Atatürk’ün Türk tarihine bakışında dikkat çeken önemli hususlardan biri, geçmişten günümüze devletler kurup devletler yıkan, tarih sahnesinde hep var olan bir milletin yine tarihe damgasını vurması için Türk kültür birliği ve dünyasına giden yolların hep açık tutulması ve şartların elverişli olduğu zaman da bunun fiilen gerçekleştirilmesidir. O’nun Türk Dünyası birliğine bakışında, dönem şartlarında Sovyet Rusya ile olan siyasi ilişkiler gereği bu ülkeyi dış politika da açıktan karşısına almamak, bununla birlikte o coğrafyada bulunan tüm Türk kökenli soydaşlarımız ile müşterek tüm noktalarda öncelikle kültür ve dil birliğini sağlamaktı. Zamanı

geline de tıpkı Kurtuluş Savaşı'nda olduğu gibi ortak düşmana karşı maddi-manevi her türlü mücadele unsurları ile Türk kültür birliğinin gerçekleşmesi için şimdiden hazırlıklar yapmaktı.

Devam eden süreçler ve politikalarda da bu fikir çok uzak ve gerçekleşmeyecek bir hayal değil gibi durmaktadır. Tarihteki siyasi birlikteliklere bakıldığında örneğin Avrupa Birliğinin oluşum sürecinde öncelik olarak kömür ve çelik ticareti üzerinden ilişkiler yürümüş ve buradan yola çıkılarak üzerinde kolayca uzlaşma sağlanabilecek diğer alanlara yönelmişlerdir. Avrupa'daki bu kömür-çelik birlikteliği aslında hem Sovyetlere karşı hem de ABD'ye karşı oluşturulmuş, uluslararası dengeleri etkileyen bir güçtü. Tüm dünyada Avrupa birliği ve Arap birliği nasıl ki meşru bir birliktelik ise, tarihi, dili, kültürü ve inancı ortak Türk dünyası için de "Türk Dünyası Birliği" aynı seviyede meşru bir amaç ve düşünce olarak değerlendirilebilir. Türk dünyasındaki birlik uğraşları da Avrupa Birliği (AB) örneğinde olduğu gibi mevcut ülkelerin karşılıklı en etkin ve en yakın ilişkiler kurabileceği ortak alanlar üzerinden yürütülmesi durumunda olumlu sonuçlar verebilir.

Atatürk döneminde olduğu gibi doğrudan siyasi bir birliktelik zor bir süreç olacağından öncelik ülkeler arası ortak bir tarih şuuru ile dil-kültür birliğinin oluşumuna verilir bu kapsamda öğrenci değişim projeleri geliştirilerek bu alanların canlı tutulması gelecekte kurulacak köprüler için önem arz etmektedir. Farklı coğrafyalarda Türkçe'nin farklı lehçe ve şiveleri kullanılsa da öncelikle ortak alfabe, gelenek, ahlak, inanç, sanat vb. unsurlarda birleşme Türk dünyasının milli kültürünü oluşturmada aktif rol oynayabilecek öğeler olmaktadır. Doğru politikalar ve izahlar yapıldığında bu birlikteliğe yine dini ve kültürel alanlarda ortak tarihimizin olduğu İslam dünyası ve Balkan coğrafyasının da sıcak bakacağı hatta destek vereceği dikkate değer tutulabilir. Nitekim Atatürk dış politikasında Türk Dünyası için yürüttüğü faaliyetlerin yanında Balkan ve İslam Dünyası için de çalışmalar yaparak bu ülkeler tarafından saygın bir lider olarak görülmüştür.

Dönemin İran Şahı olan Rıza Pehlevi, Irak Kralı Faysal, Afganistan Kralı Amanullah Han, Ürdün Kralı Abdullah ve Hint-Pakistanlı Müslümanlar, Türklerin lideri Atatürk'ü büyük bir önder ve devlet adamı olarak görmüş ve fikirlerine değer vermişlerdir. Nitekim Atatürk'ün kurduğu dostluk ve resmi paktlara bakıldığında da onun bu birliktelikleri kurarken ortak paydada bulunduğu sosyo-kültürel değerler öne çıkmaktadır. Tüm bu politik ve siyasi alanlarda yapılan çalışmalarda göze çarpan olgu, Atatürk'ün maceracı ve hayalperest bir yaklaşımla değil, dönemin

şartlarını ve gelişmelerini iyi okuyarak, mantıklı analizler sonucu en makul seçenek üzerinden yürümüş olmasıdır. Zamanı geldiğinde onun düşündeki Türk Dünyası birliğine öncülük edecek Türkiye Cumhuriyeti'nin tüm kurumları ile o güne hazırlanması önem arz etmektedir. Sovyet Rusya'nın Orta Asya üzerindeki hâkimiyet stratejileri, Türk dünyasındaki milli kimlik bilincini çoğu zaman baskılamaya çalışmış olsa da, Atatürk'ün Türk birliği ideali bu halklar için bir umut kaynağı olarak varlığını sürdürmüştür. Atatürk, Türk dünyasının kültürel birliğine vurgu yapmış, ancak Türkiye'nin bağımsızlığını tehlikeye atmadan realist bir dış politika izlemiştir. Sovyet döneminde somut bir Türk birliği kurulamasa da, bu ideal, Türkiye'nin modernleşme süreciyle birlikte kültürel ve siyasi anlamda Türk dünyasında önemli bir yer edinmiştir. 1990'lı yılların başlarında Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını kazanmasıyla bu idealler yeniden gündeme gelmiş ve Atatürk'ün mirası bu süreçlerde bir rehber olmuştur.

Bu çalışma, Sovyet Rusya'nın Orta Asya üzerindeki hâkimiyetini ve Atatürk'ün düşlediği Türk birliği idealini tarihsel bir çerçevede ele alarak, iki farklı güç merkezinin Türk dünyası üzerindeki etkilerini incelemektedir.

Ekler

Tablo 1: 26 Kasım 1930 tarihinde Atatürk'ün Samsun'da ziyaret ettiği bir ortaokul ve coğrafya dersinde bir öğrenci ile Türkistan (Orta Asya) haritası üzerindeki diyalogu. Atatürk'ün vefatı sonrası bu harita-resim eğitim-öğretim müfredatında artık pek gözükmemektedir. (<http://ankaenstitusu.com/turk-kimdir-turk-tarihi-tezi-nedir/>) (Erişim Tarihi: 24.03.2023)

Kaynaklar

Akçura, Y. (2015). *Türkçülüğün Tarihi*. Ötüken Yayınları.

Arı, K. (2011, Eylül 9). Kayıp Kılıç. *Hürriyet*. <https://www.hurriyet.com.tr/ege/kayip-kilic-18683976>

Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu. (2006). *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III*. Atatürk Araştırma Merkezi (AAM) Yayınları.

ATESE. (2011). *Atatürk'ün Dil Yazıları*. ATESE Yayınları.

Börklü, M. Y. (1999). *Türkiye Cumhuriyeti'nin Takip Ettiği Dış Türkler Politikası*. T.C. Selçuk Üniversitesi.

Bozdağ, İ. (2009). *Atatürk'ün Sofrası*. Truva Yayınları.

Çelebi, M. (2019). Türk Kamuoyunda Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti (1933-1934). *20. YY. Başlarından Günümüze Türk Dünyası'ndaki Siyasi, İktisadi ve Kültürel Gelişmeler Uluslararası Sempozyumu, 24-27 Nisan 2018 / Kazakistan*.

- Dilaçar, A. (1963). *Atatürk ve Türk Dili*. Türk Tarih Kurumu (TTK).
- Doğaner, Y. (2019). Rusya Türklerinin Hatıralarında 1917 Sovyet İhtilali. *20.YY. Başlarından Günümüze Türk Dünyası 'ndaki Siyasi, İktisadi ve Kültürel Gelişmeler Uluslararası Sempozyumu, 24-27 Nisan 2018 / Kazakistan*.
- Gömeç, S. (1999). *Türk Cumhuriyetleri ve Topulukları Tarihi*. Akçağ Yayınları.
- Hakan, B. (2011). *Türk Birliği ve Atatürk*. Tuic akademi. <http://www.tuicakademi.org/turk-birligi-ve-ataturk>
- Harold. C. Armstrong. (2021). *Bozkurt*. Dorlion Yayınları.
- <http://www.turkdunyasibirlik.org/ataturk-ve-turk-dunyasinda-birlik-dusuncesi>. (2018).
<http://www.turkdunyasibirlik.org/ataturk-ve-turk-dunyasinda-birlik-dusuncesi>
- https://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/MECLIS%20BULTENI/2469_2008_0000_0148_0000/0044.pdf. (2019). https://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/MECLIS%20BULTENI/2469_2008_0000_0148_0000/0044.pdf
- Kafesoğlu, İ. (1997). *Türk Milli Kültürü*. Ötüken Yayınları.
- Karagür, S. N. (2004). Milli Cephe Birliğinin Finlandiya'daki sesi: Yeni Turan Gazetesi. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 25, 323.
- Köstüklü, N. (2006). Bir Milli Kimlik Konusu Olarak Atatürk'ün Türk Tarihi ve Öğretimine Dair Görüş ve Uygulamaları. *Doğumunun 125. Yılında M. K. Atatürk Uluslararası Sempozyumu Bildirileri, Ankara 2006*.
- Mango, A. (2000). *Atatürk*. Yeni Binyıl Yayınları.
- Meydan, S. (2006). *Atatürk ve Kayıp Kıta Mu*. Truva Yayınları.
- Resulzade, M. E. (2018). *Bir Türk Milliyetçisinin Stalin'le İhtilal Hatıraları*. Türk Dünyası Araştırmalar Vakfı (TDAV).
- Şapolyo, E. B. (1965). Atatürk ve Üç Kılıç. *Türk Kültürü Dergisi*, 35.
- Saray, M. (1995). *Atatürk ve Türk Dünyası*. Türk Tarih Kurumu (TTK).
- Saray, M. (2022). *Atatürk'ün Türklük ve Milliyetçilik Anlayışı*. Atatürk Araştırma Merkezi (AAM) Yayınları.
- Şimşir, N. B. (1993). *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları, I*. Türk Tarih Kurumu (TTK).
- T.C. Kültür Bakanlığı. (1981). *Atatürk'ün Milli Dış Politikası 1919-1923, I*. T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- www.tdpkrizleri.org. (2018). www.tdpkrizleri.org.